

ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

УДК 332.122:379.84(477.72)

*Олександр Непша, Лариса Сапога, Людмила Василюк
(Мелітополь, Херсон, Україна)***МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
В ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНОМУ КОМПЛЕКСІ**

Територія Херсонської області знаходиться в межах давньої Причорноморської низовини і як наслідок має рівнинний характер поверхні. Тому більшу територію області займають степові рівнинні ландшафти. Четверту частину меж області омивають води Чорного та Азовського морів, на яких є значна кількість заток та кіс-островів. На території області протікає значна кількість річок, у тому числі рр. Дніпро та Інгулець. У межах області розташована значна кількість озер, серед них є грязьові і солоні. Також в області присутні джерела мінеральних та геотермальних вод, унікальні природоохоронні та лісовкриті території. Все це є важливими природними рекреаційними ресурсами.

Ключові слова: рекреаційні природні ресурси, море, лиман, солоне озеро, лісові насадження, природоохоронні території, кліматичні ресурси.

The Kherson region is located within the ancient Black Sea Lowland and consequently has the flat nature of the surface. So most of the territory occupied region steppe plain landscapes. The fourth part of the region borders are washed by the Black and Azov seas, which has a large number of bays and islands, spits. The region runs a large number of rivers, including the years. Dnepr and Ingulets. Within the region there is a large number of lakes, among them are mud and salty. Also present in the mineral and geothermal waters, unique environmental and wooded areas. This is an important recreational resource.

Key words: recreational, natural resources, sea, estuary, salt lake, forest plantations, protected areas, climate resources.

Херсонська область займає центральне положення в Південному економічному районі країни. Крім Криму, тільки Херсонщина омивається водами двох морів – Азовського та Чорного. Її сухопутними сусідніми областями є Миколаївська, Дніпропетровська, Запорізька. Кримська автономія. Загальна довжина меж області – 800 км, в т.ч. понад 450 км морської берегової лінії, 200 км піщаних пляжів морського узбережжя. Фізико-географічне положення можна охарактеризувати як зручне (близькість морів, південне розташування) для потенціальних споживачів рекреаційних послуг. Поряд з цим, близькість інших рекреаційних територій із значним потенціалом – Одещини та Криму – створює значну конкуренцію обласному територіально-рекреаційному комплексу [1, с. 4-5].

У геологічному відношенні територія області знаходиться в межах Причорноморської низовини і являє собою одну із найдавніших ділянок земної кори. Спокійне залегання корінних порід зумовило рівнинний характер території і загалі дуже рівний рельєф [2]. Це дозволяє практично без обмежень по всій території розміщувати рекреаційні об'єкти та комунікації.

Поряд з цим, в Херсонській області є незвичайний для степу дюнний рельєф – Нижньодніпровські піски [7, с. 33]. Вони тягнуться від Каховки вздовж Дніпра до Дніпровського лиману і Кінбурнської коси. Це важливий рекреаційний ресурс, який може стати об'єктом екскурсій та туристичних маршрутів.

На території області більше 70-ти розвіданих родовищ цілющих мінеральних бальнеологічних ресурсів, перспективних для використання (мінеральні і термальні води, лікувальні грязі, соляні озера) [8, с. 87-90].

Унікальним не тільки сольовим, але й лікувальним ресурсом на території Херсонської області є ропа солоних озер Азово-Чорноморського узбережжя. Як свідчать письмові джерела, сіль на Кінбурнській косі (Геройські солепромисли) добували у V ст. до н.е. В XII ст. вона стає предметом торгівлі і спричиняє створення відомого торгового шляху – Чумацького. Формування туристичного маршруту, аналогічного Чумацькому шляху (із облаштуванням придорожніх кафе в національному стилі, невеликих готелів, кемпінгів, стоянок із організацією екскурсій, рибалок, походів, національних народних свят) сприяло б поживленню рекреаційної діяльності та розширенню структури й урізноманітненню рекреаційних послуг.

Поблизу м. Гола Пристань розміщені відомі грязьові озера. Вони мають унікальне лікувальне значення. На базі одного з озер функціонує санаторій «Гопри». За унікальні якості сульфідно-мулових грязей і ропи о. Соляного до родовища виявили неабиякий інтерес бізнесмени із США і Німеччини.

Комфортність відпочинку та інших видів рекреації визначають кліматичні умови. В Херсонській області клімат характеризується як помірно-континентальний з м'якою малосніжною зимою та жарким посушливим літом. Оскільки рекреація області орієнтована на літні види (приморське положення), найбільший інтерес становлять саме літні типи погод. Зокрема, для Херсонщини характерна одна з найбільших в Україні тривалість сонячного саява – 2286 год/рік та величини сонячної радіації – 4930 Дж/м² на рік [9, с. 97-100].

Водні ресурси мають особливе рекреаційне значення в умовах степу. Річкова мережа Херсонщини складається із Дніпра (216 км довжини на території області), Інгульця та 19 малих рік Чорноморського басейну. Постійних рік, які б впадали в Азовське море, немає.

Дніпро має ширину річища 0,5 – 1,0 км, а заплави – 7 – 10 км. Площа дельти Дніпра (початок – Створ Херсон) складає 350 км², а довжина – 47 км. В Гирлової зоні більше 50 значних островів та біля 1000 – дрібних. Вони омиваються протоками та рукавами загальною довжиною близько 300 км.

Мінералізація води у Дніпрі та водосховищі становить 200 – 400 мг/л. температура води влітку досягає 20 – 24°C, інколи прогрівається до 30°C. Це надзвичайно сприятливо для купання та інших видів відпочинку на воді.

У пониззі Дніпра сформувався унікальний плавневий комплекс з величезними заболоченими зонами, водною та сухопутною рослинністю, місцезнаходженням багатьох видів тварин і птахів. Плавнями зайнято 2/3 дельти, ще 1/3 займають рукави та озера. Незважаючи на унікальне рекреаційне значення та потенціал, ця територія має переважно місцеве застосування. Вона використовується для масового відпочинку жителями м. Херсона та навколишніх населених пунктів переважно влітку.

Приблизно за 15 км вище м. Херсона в Дніпро впадає велика права притока – р. Інгулець. В межах області її довжина – 180 км, ширина заплави – 5 км, ширина річища – 30-40 м, глибина – 9 м, на перекатах – 0,6 м. Його русло дуже звивисте. Від витoku до гирла р. Інгулець утворює 55 меандр. Він є найзвістішою річкою рівнинної Європи, в його заплаві на мальовничих берегах розміщені садово-городні товариства [2, с. 28-29].

В межах області розташована значна кількість озер – лиманних, лагунних, старичних, еолових, просядкових (за походженням улоговин) та прісних, солонуватих, солоних, розсолів (за мінералізацією води). Всі вони мають надзвичайно велике рекреаційне значення і можуть використовуватися з різною рекреаційною метою. Проте широким загалом ці ресурси рекреаційного потенціалу Херсонщини використовуються мало. Озера є зоною відпочинку та лікування, в основному, місцевих жителів. Між тим, на південному заході області на Кінбурнському півострові розміщено понад 200 малих і більших озер. Групи озер прикрашають півострів Ягорлицький Кут, узбережжя Гендрівської Затоки. Близько 70 озер розташовані в західних околицях м. Скадовськ. Понад 100 невеликих озер розміщені на острові Джарилгач [2, с. 28-29].

В зниженні піщаних арен (Олешківські піски) розташовані Олешківські, Коханські, Буркутські озера. Грязі з дна цих водойм дають лікувальний ефект. Особливо відомі лікувальні властивості характеризують сіро-сині грязі Грязьового озера (м. Гола Пристань). Для його живлення в дні розроблені спеціальні свердловини, з яких витікає мінералізована вода. Грязьове озеро – найбільш відомий та давній район рекреації.

Забезпеченість Херсонської області підземними водами визначається її розташуванням в межах Причорноморського артезіанського басейну [5, с. 4-5].

Термальні води (з температурою понад +20°C) виявлені на значній території області на південь від широти смт Горностаївка. Але вони практично не використовуються з господарською метою через значну глибину залягання (близько 1 км). Термальні води (з температурою понад +60°C) свердловини №25 з глибиною 1600 м. поблизу с. Щаливцеве Генічеського району використовуються в лікуванні. Мінеральні води хлоридно-сульфатно-натрієвого складу відомі в багатьох районах області. Зокрема, в Береславському, Каховському, Каланчацькому, Білозерському, Великоолександрівському, Генічеському. На півострові Чонгар виявлені води з 36 % вмістом йоду, аналогів яким в Україні немає. Та промисловий розлив

цих вод налагоджений недостатньо. Так, розливається переважно «Великоолександрівська» мінеральна вода, віднесена до класу лікувально-столових. Тому є необхідність обґрунтування більш активного промислового використання потенціалу мінеральних вод.

Надзвичайно велике рекреаційне значення мають моря та берегова смуга Херсонської області. Північно-східна частина Чорного моря, яка омиває її територію, є мілководною. Це позитивно впливає на температурний режим води і приваблює сюди відпочиваючих. Берегова смуга Херсонщини дуже розчленована, що створює особливу її привабливість та мальовничість. Найбільшими затоками є Ягорлицька, Тендрівська, Джарилгачська, Каржинська, Каланчацька, Широка, Перекопська, Дніпрово-Бузький лиман. Серед півостровів найбільші Кінбурнський, Ягорлицький Кут, Карадай. Характерними є піщано-черепашкові акумулятивні утворення – коси-острови. Найбільш значимими з них є Тендрівська, Джарилгачська, Білі Кучугури. Проте ці ресурси практично не використовуються з рекреаційною метою. Тут відсутні рекреаційні заклади, заклади громадського харчування, пристані, туристично-екскурсійні маршрути. Певний виняток становить о. Джарилгач з обладнаним пляжем, на який з м. Скадовськ ходить прогулянкове пасажирське судно.

Берегова смуга Чорного моря практично на всій протяжності зручна для створення піщаних і черепашкових пляжів. Саме це зумовило формування тут найбільш відомої за межами області курортної зони з рекреаційними центрами у Скадовську, Красному, Залізному Порту, Хорлах [6]. Морська вода влітку тут прогрівається до $+25 - +27^{\circ}\text{C}$.

Південно-східну частину області омиває Азовське море. Воно є мілководним басейном з плоским дном і середніми глибинами 7 – 8 м. В межах Херсонщини воно утворює досить ізольовані затоки, які мають своєрідний гідрохімічний режим – Сиваш та Утлюцький лиман. Береги Сиваша низовинні і пологі, дуже розчленовані. Найбільш освоєною у рекреаційному відношенні є природна східна межа – Арабатська стрілка (найдовша піщана коса у світі). Вона пролягає на 110 км і має прекрасні пляжі шириною від 20 – 30 до 50 – 60 м. Менш освоєним є узбережжя Утлюцького лиману та Коса Бірючий Острів як об'єкт охорони природи (територія Приазовського національного природного парку) [7, с. 108-112].

Солоність вод Азовського моря має значні сезонні та акваторіальні коливання. Влітку вона досягає 15 г/л в районі Генічеська і 120 – 270 г/л в затоці Сиваш. Надзвичайно комфортною для купання є азовська вода. Вона прогрівається до $+22 - +28^{\circ}\text{C}$ на узбережжі поблизу м. Генічеська і до $+30 - +35^{\circ}\text{C}$ – в Сиваші. Добре прогрівання та освітлення сприяють значній прозорості води – від 1,5 – 2 м до 3 – 4 м. В окремі роки внаслідок особливо інтенсивного розвитку водоростей спостерігається цвітіння води, що обмежує його рекреаційні можливості.

Одноманітність рельєфу та ґрунтів зумовили однорідність її рослинного покриву. Переважним типом рослинних формацій є типчаково-ковиліві степи. Але вони практично всі розорані. Цілинні степи збереглися тільки у всесвітньо відомому біосферному заповіднику «Асканія Нова

ім. Ф.Е. Фальц-Фейна» (Чаплинський р-н), який є цікавим об'єктом для науково-дослідної роботи, популяризації природоохоронної діяльності, екскурсій та туристичних маршрутів [2, с. 267-270]. Крім цього, ділянки цілинних степів спостерігаються на крутих берегах р. Дніпра та Інгульця, схилах балок у Білозерському, Бериславському, Великоолександрівському, Високопільському районах.

Значним рекреаційним потенціалом володіють лісові насадження як нетипові (екстразональні) для степової зони. Зокрема, унікальними є соснові ліси на Нижньодніпровських пісках. Соснові ліси доповнюють берегові гайки в цій же зоні. В Чорноморському біосферному заповіднику розміщені дубові ліси, в улоговинах лівобережжя – осикові. На фоні загальної лісистості (3,4%) рекреаційна роль лісів підвищується.

Значним рекреаційним потенціалом володіють різноманітні природоохоронні території та пам'ятки природи. На території області функціонує 79 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, близько 9,67% від площі області. з них 13 об'єктів загальнодержавного значення та 66 місцевого значення. За 2015 рік площа природно-заповідного фонду збільшилась в Херсонській області на 80177.8 га. З 4-х біосферних заповідників України два розташовані в Херсонській області – «Чорноморський» і «Асканія-Нова ім. Ф.Е. Фальц-Фейна», які входять до всесвітньої мережі природних територій, що охороняються ЮНЕСКО. Справжніми туристичними перлинами краю є три національних природних парки «Олешківські піски», «Азово-Сиваський» та «Джарилгацький» [4, с. 29-31].

Таким чином, Херсонська область характеризується унікальним для степової зони комплексом природних рекреаційних умов і ресурсів. Насамперед це гідрологічні умови і оротографічні особливості території (рівнинність, відсутність різких природних бар'єрів), які без обмежень дозволяють здійснювати широку рекреаційну діяльність.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко М.Ф. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / М.Ф. Бойко. – Київ: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
2. Дмитрук О.Ю. Біосферний заповідник «Асканія-Нова» / О.Ю. Дмитрук, С.В. Дмитрук // Екотуризм: навч. посібн. / О.Ю. Дмитрук, С.В. Дмитрук. – К., 2009. – С. 267 – 270.
3. Кваша С.В., Бойко В.М. Херсонська область. Природа, населення, господарство: Посібник / С.В. Кваша, В.М. Бойко – Херсон: Айлант, 2004. – 82 с.
4. Кузнецова Г.А. Рекреаційна цінність території НПП «Олешківські піски» / Г.А. Кузнецова // Магістерські студії. Альманах. – 2011. – Вип.8. – С. 29 – 31.
5. Марченко О.А. Суспільно-географічне обґрунтування раціонального використання та охорони рекреаційних ресурсів Херсонської області / О.А. Марченко. Автореферат дис... к. геогр. н. – Херсон, 2000. – 18 с.

6. Про оголошення природних територій міста Скадовська Херсонської області курортом державного значення : Закон України від 6 вересня 2011 року № 3698-17 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – 15. – Ст. 94. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3698-vi>.

7. Сімченко С.В. Природно-рекреаційні ресурси території узбережжя Чорного та Азовського морів у межах Херсонської області як один із пріоритетних напрямів розвитку господарства регіону / С.В. Сімченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – Випуск №2. – 2015. – С. 108 – 112.

8. Давидов О.В. Рекреаційні ресурси Херсонської області / О.В. Давидов, І.Б. Душник // Фальцфейнівські читання: зб. наук. праць. – Херсон, 2003. – С. 87 – 90.

9. Котовський І.М. Рекреаційні ресурси Херсонської області / І.М. Котовський // Печатное слово. – 2004. – №3-8. – С. 97 – 100.

10. Яворська Л. Олешківські піски / Л. Яворська // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – №3. – С. 33.

УДК 378.091.33:550.8.02(477.7)

*Микола Стецишин, Олександр Непша, Анастасія Кондратенко
(Мелітополь, Україна)*

ВИВЧЕННЯ ФІЗИКО-ГЕОЛОГІЧНИХ ТА АНТРОПОГЕННИХ ПРОЦЕСІВ НА НАВЧАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ З ГЕОЛОГІЇ В ПІВНІЧНО- ЗАХІДНОМУ ПРИАЗОВ'І

Програма навчальної практики з геології студентів географічних спеціальностей обов'язково включає в себе питання вивчення фізико-геологічних та антропогенних процесів, що відбуваються в районі проходження практики. Серед фізико-географічних процесів слід відзначити такі як: вивітрювання гірських порід, ерозія, абразія, зсуви, обвали, акумуляція; серед антропогенних процесів – механічні, теплові, акустичні, гідравлічні, газові.

Ключові слова: *навчальна практика з геології, фізико-геологічні процеси, антропогенні процеси, абразія, ерозія, акумуляція.*

Practical training program on geology students of geographical specialties necessarily includes the study of physical and geological and anthropogenic processes taking place in the area to practice. Among physiographic processes should be mentioned such as rock weathering, erosion, erosion, landslides, avalanches, accumulation; of anthropogenic processes - mechanical, thermal, acoustic, hydraulic, gas.

Key words: *educational practice of geology, physical and geological processes, anthropogenic processes, abrasion, erosion, accumulation.*